

Hujjatul-islom Abu Homid G'azzoliy

IHYOU ULUMIDDIN

(Din ilmlarini jonlantirish)

Ro'za sirlari kitobi

Tarjimon: Mubashshir Ahmad

Shaytonning hiylasi va makrini qaytarish, uning orzusini rad etish, gumonida noumid qilish bilan bandalariga ne'matini ulkan qilib bergan Alloh taolaga hamd bo'lsin! Zero, Alloh taolo ro'zani do'stlariga qo'rg'on va to'siq qildi. Va ularga jannat eshiklarini ochdi. Va ularga shaytonning qalblarga vasilasi - ergashiluvchi shahvatlar ekanini, albatta uni sug'urib tashlashgina nafsni xotirjam qilishini bildirdi.

Ummatning rahnamosi va sunnatning yoyuvchisi Muhammad alayhissalomga, nurli fikr va ustun aql egalari bo'lgan oilasiga hamda ashobiga ko'p salovot va salomlar bo'lsin!

Ammo ba'd, albatta ro'za Rasulullohning (s.a.v.) «Ro'za - sabrning yarmi» (*Termiziy rivoyati*) va «Sabr - iymonning yarmi» (*Abu Na'iyim va Bag'dodiy rivoyati*), degan so'zlari taqozosi ila iymonning choragidir. So'ng u - boshqa arkonlar ichida Alloh taolaga nisbat berilish xususiyati bilan farqlidir. Zero, Alloh taolo payg'ambari (s.a.v.) tili bilan aytgan hadisi qudsiyda shunday deydi: «Har bir yaxshilik o'ndan yetti yuzgacha barobar bo'ladi. Illo, ro'za bundan istisno. Chunki u Men uchundir va mukofotini ham Uzim beraman» (*Imom Buxoriy va Muslim rivoyati*). Darhaqiqat, Alloh taolo aytadi: **«Hech shak-shubha yo'qki, sabr-tokat kilguvchilarga ajr-mukofotlari hisob-kitobsiz to'la-to'kis qilib berilur»** (Zumar surasi, 10-oyat). Ro'za sabrning yarmidir. Uning savobi chamalash va hisob qonuniyatlaridan o'tib ketgan. Uning fazilatini bilishga Rasulullohning (s.a.v.) ushbu so'zlari yetarlidir: «Jonim qo'lida bo'lgan Zotga qasamki, ro'zador og'zining hidi Alloh nazdida mushk hididan xushbo'yroqdir. Alloh azza va jalla aytadi: **«Shahvatingni, taomingni va sharobingni Mening uchun tark et. Ro'za Men uchun va uning mukofotini O'zim beraman»** (*Imom Buxoriy va Muslim rivoyatlari*). Payg'ambar (s.a.v.) aytadilar: «Jannatning bir eshigi bor. U Rayyon, deyiladi. Undan faqat ro'zadorlar kiradilar. Ro'zasining mukofoti uchun ularga Alloh taolo bilan uchrashuv va'da qilingan» (*Imom Buxoriy va Muslim rivoyatlari*). Payg'ambar (s.a.v.) aytadilar: «Ro'zadorga ikki xursandchilik bordir: og'izni ochish paytidagi xursandchilik; Rabbisiga yo'liqqan vaqtdagi xursandchilik» (*Imom Buxoriy, Muslim va Nasa'y rivoyatlari*). Yana Payg'ambar (s.a.v.) aytadilar: «Har bir narsaning eshigi bordir. Ibodatning eshigi ro'zadir» (*Ibn Muborak rivoyati*). Yana Payg'ambar (s.a.v.) aytadilar: «Ro'zadorning uyqusi ham ibodatdir» (*Bayhaqiy, Daylamiy va Ibn Najjor rivoyatlari, zaif*). Abu Hurayraning (r.a.) rivoyat etishlaricha, Rasululloh (s.a.v.) shunday dedilar: «Agar ramazon oyi kirsam, jannat eshiklari ochiladi. Do'zax eshiklari yopiladi. Shaytonlar kishanlanadi. Va munodiy nido qiladi: «Ey yaxshilik talabidagi, kelgin! Ey yomonlik istovchi, to'xtagin!» (*Termiziy, Hokim rivoyatlari, «...Va munodiy...»gacha «Sahihayn»da xam mavjud.*) Alloh taoloning: **«(Jannat ahliga) «O'tgan kunlarda qilib o'tgan (ezgu) amallaringiz sababli (ushbu nozne'matlarni) pok bilib yeb-ichaveringlar (deyilur)»** (Al-haqqa surasi, 24-oyat) so'zi haqida gapira turib, «o'tgan kunlar» - yeyish-ichishni tark qilgan ro'za kunlaridir, dedilar. Darhaqiqat, Rasululloh (s.a.v.) dunyoda zohidlik qilish va ro'za o'rtasini faxrlanish darajasida barobar jamladilar. Aytdilar: «Alloh taolo farishtalariga yosh obid bilan faxrlanib deydi: «Ey

shahvatini Mening sababimdan tark etuvchi, yoshligini Mening uchun sarf etuvchi yigit, sen Mening huzurimda ba'zi farishtalarimdek san!» (*IbnAdiy zaif sanad bilan rivoyat qilgan.*) Ro'zador xususida ham dedilar: «Alloh azza va jalla aytada: **«Ey farishtalarim, bandamga qaranglar! Shahvatini, lazzatini, taomini va sharobini Mening rizoim uchun tark etajak.»** (*Ibn Sunniy rivoyati*).

Alloh taoloning:

«Bas, ularning qilib o'tgan amallariga mukofot qilib, ular uchun berkitib qo'yilgan ko'zlar quvonchini (ya'ni, oxirat ne'matlarini) biron jon bilmas» (Sajda surasi, 17-oyat) so'zi to'g'risida bu insonlarning amallari ro'za edi, deyiladi. Chunki Alloh taolo:

«Hech shak-shubha yo'kki, sabr-toqat qilguvchilarga ajr-mukofotlari hisob-kitobsiz to'la-to'kis qilib berilur» (Zumar surasi, 10-oyat), deydi. Demak, ro'zadorga mukofoti keng va ulgurjisiga beriladiki, u xayol va chamalash qonuniyatlariga bo'ysunmaydi. Aslida shunday bo'lishi ham kerak edi. Chunki ro'za Uning uchundir. Unga nisbat berish bilan sharaflangandir, garchi barcha ibodatlar Uning uchun bo'lsa ham. Bu - Baytning va hamma yerning sharafi Uziga nisbat berilishi bilan sharaflangani kabidir.

Bu darajadagi sharaf ikki ma'no sababidir.

Birinchi - albatta ro'za tiyilish va tark qilishdir. U o'ziga xos sirdir, unda ko'rinadigan amal yo'qdir. Barcha toat-amallar xalqning guvohligi va ko'z o'ngida bo'ladi. Ro'zani esa faqat Alloh azza va jallagina ko'radi. Chunki u faqat sabr bilan bo'ladigan botindagi amaldir.

Ikkiichisi - Alloh azza va jallaning dushmaniga qarshi kuch ishlatishdir. Chunki shayton la'anahullohning vasila-vositasi shahvatlardir. Shahvatlar esa yeyish va ichish bilan quvvatlanadi. Shuning uchun ham Rasululloh (s.a.v.): **«Albatta shayton odam bolasining qon yo'llarida yuradi. Uning yo'llarini ochlik bilan toraytiring»**, deganlar. (*«Uning yo'llarini ochlik bilan toraytiring»dan oldingi jumla Imom Buxoriy va Muslim rivoyatlari*). Shuning uchun ham Rasululloh (s.a.v.) Oishaga (r.a.): **«Jannat eshigini qoqishda davom et»**, deganlar. U zot: **«Nima bilan?»** deya so'rganlarida: **«Ochlik bilan»**, deya javob qilganlar» (**«Avoriful-Ma'orif» kitobida keltirilgan**). Ochlikning fazilati esa «Taomga hirs va uning muolajasi» kitobida keladi. Demak, alal-xusus ro'za shaytonni kaltaklash, maslakini to'sish va yo'lini toraytirish ekan, Alloh azza va jallaga nisbat berib xoslanishlikka haqlidir. Allohning dushmanini kaltaklash Alloh subhanahuga nusrat berishdir. Alloh taoloning bandaga beradigan nusratini bandaning Unga beradigan nusratiga bog'liqdir. Alloh taolo aytadi:

«Ey mo'minlar, agar sizlar Allohga yordam bersangizlar, U Zot ham sizlarga yordam berur», (Muhammad surasi, 7-oyat). Bandadan jiddiyat bilan boshlash bo'lsa, Alloh azza va jalladan hidoyat bilan mukofotlashdir. Shuning uchun ham Alloh taolo aytadi:

«Bizning (yo'limizda) jihad qilgan - kurashgan zotlarni albatta O'z yo'llarimizga hidoyat qilurmiz» (Ankabut surasi, 69-oyat). Yana Alloh taolo aytadi: **ularning ahvolini o'zgartirmas»** (Ra'd surasi, 11-oyat). Ularning buzilishlari shahvatlarni ko'paytirishdandir. Shahvatlar esa shaytonning yaylov va o'tloqzorida. Modomiki, u serhosil bo'lar ekan, insonlarning ikkilanishlari to'xtamaydi. Modomiki, ikkilanar ekan, bandaga Alloh subhanahuning jaloli kashf bo'lmaydi va Unga yo'liqishdan bebahra qoladi. Payg'ambar (s.a.v.) aytadilar: **«Agar shaytonlar bani bashar qalblarini aylanmaganida edi, ular koinot mamlakatini ko'rgan bo'lardilar»** (*Axmad rivoyati*). Mana shu sababdan ro'za ibodat eshigi va to'siq bo'ladi. Uning fazilati shu darajada ulug' ekan, demak, uning zohiriy va botiniy shartlarini arkon, sunnatlarini zikr qilish bilan bayon etishimiz lozim bo'ladi. Buni esa uchta faslda bayon qilamiz.

Biriichi fasl-vojiblar, zohir sunnatlar va fasod etishni lozim qiladigan ishlar to'g'risidadir.

Zohir vojiblar oltitadir:

birinchisi - ramazon oyining avvalini kuzatish. Bu hilolni ko'rish bilan bo'ladi. Agar kun bulutli bo'lsa, sha'bon oyi o'ttiz kun mukammal qilinadi. Ko'rishdan ilm nazarda tutilyapti. Bu esa bitta odil kishining so'zi bilan hosil bo'ladi (mazhabimizga ko'ra, agar kun bulutli bo'lmasa, hilolni ko'pchilik ko'rgan bo'lishi shart qilinadi, bulutli bo'lganda bir odil kishiniki kifoya). Shavvol oyining hiloli esa ibodatda ehtiyotan olingani uchun faqat ikki odil kishining(hanafiy mazhabi bo'yicha, ko'pchilikning) so'zi bilan isbot bo'ladi. Kim bir odildan eshitsa, uning so'ziga ishonsa va uning rostligi fikrida g'olib kelsa, garchi qozi hukm qilmagan bo'lsa ham, ro'za tutishi lozim bo'ladi. Har bir banda ibodatida fikriga qarab ish tutsin. Agar hilol bir shaharda ko'rinib, boshqasida ko'rinmasa, agar o'rtalaridagi masofa ikki marhaladan (ikki manzil o'rtasidagi masofa) kam bo'lsa, ro'za tutish hammalariga vojib bo'ladi. Agar masofa bundan ko'p bo'lsa, har bir shahar o'z hukmiga ega, vojib bo'lishi unga o'tmaydi (hanafiy mazhabimizga ko'ra, hilol qaerda ko'rinishining e'tibori yo'qdir, agar hilol mashriqda ko'rinsa, mag'ribdagi musulmonlarga ham ro'za tutish lozim bo'ladi).

Ikkinchi - niyat, har bir kecha uchun tunda kilingan, muayyan va kat'iy niyat bo'lishi kerak. Agar ramazon oyi ro'zasini bir daf'ada niyat qilsa, kifoya etmaydi. Biz «har bir kecha uchun», degan so'zimizda shuni nazarda tutganmiz. Agar kunduzi niyat qilsa, ramazon oyi ro'zasi ham, boshqa farz ro'za ham joiz bo'lmaydi. Faqat nafl ro'za mumkin. «Tunda qilingan», deyishimizdan murod shu. Agar mutlaq ro'zani yoki mutlaq farz ro'zani niyat qilsa, to Alloh azza va jallaning farzi - ramazon ro'zasini niyat qilmagunicha joiz bo'lmaydi (hanafiy mazhabimizda mutlaq niyat, nafl niyati va boshqa vojib niyati bilan ham ramazon oyi bo'lgani sababli ramazon oyi ro'zasi durust bo'laveradi). Agar shak kechasi ertaga ro'za tutmoqlikni niyat qilsa, agar u ramazon (oyi)dan bo'lsa, joiz bo'lmaydi (mazhabimizda nafl ro'zaga niyat qilsa bo'ladi, ammo ramazon oyi ro'zasiga yoki boshqa vojib ro'zaga niyat qilish makruh). Chunki u qat'iy niyat emas, illo, niyati odil guvohning so'ziga tayangan bo'lsa, bu ro'za ramazon (oyi)dan hisoblanadi. Odil guvohning xato ehtimoli yoki yolg'oni qat'iyatni botil qilmaydi. Yoki ramazon oyi kechasida shak bo'lgani kabi bir holatni ehtimol qilishga tayansa, bu ham qat'iy niyatni man etmaydi. Yoxud turmadagi mahbusga o'xshash ijti hodga tayansa, gumoniga ijti hod bilan ramazon oyi kirgani g'olib kelsa, uning shak etishi ham niyatdan to'xtatolmaydi. Shak kechasi qanday shak qilsa ham, til bilan niyatni qat'iy etishi foyda bermaydi. Chunki niyatning o'rni qalbdir. Bunda shak bilan qasdni jazm etishi tasavvur qilinmaydi. Bu hol xuddi ramazon oyi o'rtasida: «Agar ramazon (oyi)dan bo'lsa, ertaga ro'za tutaman», deb aytganga o'xshaydi. Kim kechasi niyat qilib, so'ng (ro'za boshlanguncha) yesa, niyati buzilmaydi. Agar ayol hayzligida niyat qilib, bomdoddan oldin pok bo'lsa, niyati durustdir.

Uchinchi - ro'za esida bo'lgani holda tomoqqa biror narsa ataylab yetishidan o'zni to'xtatmoklik. Ro'za yeyish, ichish, burunga dori tomizish va huqna (teri ostiga dori yuborish) bilan buziladi. Shohtomirdan va umuman qon oldirish, surma qo'iish va quloqqa hamda peshob yo'liga mil nayza kirgizish bilan fosid bo'lmaydi. Magar qovuqqa yetadigan darajada tomchilasa, ro'za buziladi. Beixtiyor yetadigan chang-to'zonlar yoki pashsha tomoqqa o'tsa yoki mazmaza (tomoq chayqagan)dagi suv tomoqqa o'tsa, ro'za ochilmaydi. Illo, mazmazada mubolag'a etsa, og'iz ochiladi, chunki u beparvo bo'ldi. Ta'rifdagi «ataylab», degan so'zimizdan murod shudir. Ammo «ro'za esida bo'lgani holda», deyish bilan unutuluvchi bunday emasligidan ogoh etishni iroda etdik. Chunki bu holda ro'za ochilmaydi. Ammo kunduzining ikki tomonida (ya'ni, bomdoddan oldin va

shomdan keyin) ataylab yesa, so'ng chuqur o'rganish bilan kunduzi yegani ma'lum bo'lsa, unga qazo qilish lozim bo'ladi. Agar gumoni hukmi va ijtihodi bo'yicha qolsa, unga qazo yo'qdir. Kunduzning ikki tomonida faqatgina mulohaza va ijtihod bilan yesa bo'ladi.

To'rtinchi - jimo'dan tiyilish. Uning chegarasi hashafaning (jinsiy olatning boshi) kirishidir. Agar esda yo'q holda jimo' qilsa, og'iz ochilmaydi. Agar tunda jimo' qilsa yoki ehtilom (tushda bulg'anish) bo'lsa va junub holda tong ottirsa, ro'za ochilmaydi. Ahli bilan munosabatda ekan, tong otib qolsa va darhol jimo'dan to'xtasa, ro'zasi sahihdir. Agar to'xtamasa, u buziladi va kafforat lozim bo'ladi.

Beshinchi - istimno (onanizm)dan o'zini tiyish. U - jimo'da yoki jimo'siz qasddan maniyni chiqarishdir. Chunki bu ro'zani ochadi. Modomiki, maniyni inzol bo'lmas ekan, zavjasini o'pishi yoki u bilan yotishi ro'zani buzmaydi. Lekin bu qari yoki o'ziga ishongan kishidan boshqalarga makruhdir. O'pishning zarari yo'q, tark qilish afzaldir. Agar o'psa, inzol bo'lishidan xavotirlansa va o'pganda maniyni kelsa, e'tiborsizligi uchun ro'zasi ochiladi.

Oltiichi-qusqi chiqarishdan saqlanish. Ataylab qusish ro'zani buzadi. Agar qusqi o'zi g'olib kelsa, ro'zasi buzilmaydi. Agar balg'amni tomog'idan yoki ko'krigidan yutib yuborsa, baloi om bo'lgani uchun ro'za ochilmaydi. Ammo agar u og'izdan yutilsa, bu holda ro'za buziladi.

Endi og'iz ochgandan keyin lozim bo'ladigan ishlarga kelsak, ular to'rttadir: **qazo, kafforat, fidya va ro'zadorlarga o'zini o'xshatib kunning qolgan qismida ro'za tutish.**

Qazo - ro'zani uzrli yoki uzrsiz tark etgan har bir musulmonga vojibi omdir. Hayzli ayol ro'zani qazo qiladi. Shuningdek, murtad ham (ya'ni, qayta musulmon bo'lsa, murtad holida o'tkazib yuborgan ro'zalarini tutib beradi). Ammo kofir, sabiy va jinniga qazo yo'qdir. Ramazon ro'zasini qazo qilganda ketma-ketlik shart etilmaydi. Xohlaganicha bo'lib yoki qo'shib tutaveradi.

Kafforat - bu faqat jimo' bilan vojib bo'ladi. Ammo istimno, yeyish, ichish va jimo'dan boshqa narsalarda kafforat vojib emas (mazhabimizda ataylab yegan va ichganga ham vojib). Kafforat - qul ozod qilishdir. Agar bu qiyin bo'lsa, ikki oy ketma-ket ro'za tutadi. Agar bunga ham ojiz bo'lsa, bir muddan (900 gramm (2 ratl)ga teng o'lchov birligi) oltmish miskinni ovqatlantiradi.

Kunning qolgan qismida ro'za tutish - bu og'iz ochish bilan gunohkor bo'lgan yoki ro'zada kamchilikki yo'l qo'ygan kishiga vojib bo'ladi. Hayzli ayol pok bo'lsa va yoki musofir ikki marhalalik safardan ro'za tutmagan holda kelsa, bu vojib bo'lmaydi. Shak kunida odil kishi hilolni ko'rganiga shohidlik bersa, ro'za tutish vojibdir. Safarda ro'za tutish tutmaslikdan afzaldir. Magar toqat qilolmasa, bundan istisno. Safarga chiqadigan kunining boshida muqim bo'lsa va yana keladigan kuni ro'zador kelsa, og'zini ochmaydi.

Fidya - homilador va emizikli ayollar agar bolalariga xavotirlanib ro'zalarini ochishsa, vojib bo'ladi. Fidya har bir kun uchun bir misinga bir mud bug'doy berishdir. Yana qazo ham qilinadi. Keksaygan kishi ro'za tutmasa, har bir kun uchun bir muddan sadaqa qiladi, xolos, qazo tutmaydi.

Ammo ro'zaning sunnatlari oltidir: saharlikni kechiktirish; og'iz ochishni namozdan oldin xurmo yoki suv bilan shoshilinch bajarish; zavoldan keyin misvok ishlatishni to'xtatish; zakotda o'tgan fazilatlarini sababli ramazon oyida saxovatli bo'lish; Qur'onni birgalikda o'rganish; masjidida e'tikof o'tirish, xususan, oxirgi o'n kunlikda. Bu Rasululloh (s.a.v.)ning odatlaridir. «Oxirgi o'n kunlik kirganda to'shakni yig'ardilar, belni mahkamlab, o'zlari va ahllari birgalikda g'ayratga kirishardi» (*Imom Buxoriy va Muslim rivoyatla-ri*). Ya'ni, mashaqqatda sabot bilan davom etishardi. Chunki mana shu

kunlarda laylatul-qadr mavjuddir. G'olib fikrga ko'ra, laylatul-qadr oxirgi o'n kunlikdadir. Bundan birinchi, uchinchi, beshinchi va oltinchisi ekanligi ko'proq aytilgan.

E'tikofda surunkalilik a'lodir. Surunkali, ketma-ket e'tikofni nazr qilsa yoki niyat etsa, agar masjididan chiqishi zaruratsiz bo'lsa, ketma-ketlik uziladi. Kasal ko'rish yoki guvohlik berish, janoza o'qish yoki tahorat yangilash uchun chiqishga o'xshash. Agar o'z ehtiyojlarini qondirish uchun chiqsa, uzilmaydi. Uyda tahorat qilishi mumkin, lekin boshqa ishga chalg'imasligi lozim. «Payg'ambar s.a.v. faqatgina inson hojati uchun chiqardilar» (*shu yergacha Imom Buxoriy va Muslim rivoyatlari*). «Kasal holdan faqatgina o'tib borayotgan holda o'rardilar» (*AbuDovud rivoyatlari*). Ketma-ketlik jimo' qilish bilan uziladi, o'pish bilan emas. Masjidda xushbo'y (narsa) surishi, nikoh kelishuvini tuzishi, yeyish, uxlash va qo'lini idishga yuvishining zarari yo'qdir. Bularning barchasiga ketma-ketlikda ehtiyoj bordir. Badanining ayrim qismi masjididan chiqishi bilan ketma-ketlik buzilmaydi. «Payg'ambar (s.a.v.) boshlarini hujrada bo'lgan Oisha (r.a.)ga yaqinlashtirardilar, ular esa tarab qo'yardilar» (*Nasa'iy, Buxoriy va Termiziy rivoyatlari*). E'tikofda o'tiruvchi qachon ehtiyojini qondirish uchun chiqsa, qaytganida niyatini qaytadan qilmog'i lozim bo'ladi. Bundan faqat o'n kunni niyat qilgan bo'lsa, istisnodir. Bu holda ham niyatni yangilash afzaldir.

Ikkinchi fasl ro'zaning sirlari va botiniy shartlari haqidadir.

Bilgilki, ro'za uch darajadir: ommaning ro'zasi, xosning ro'zasi, xosning xosi ro'zasi.

Ommaning ro'zasi - oldin tafsiloti o'tganidek, qorin va farjning shahvatini qondirishdan tiyishdir.

Xosning ro'zasi esa - quloq, ko'z, til, qo'l, oyoq va boshqa a'zolarni gunohlardan tiyishdir.

Xosning xosi ro'zasi bo'lsa, o'zni tuban tashvishlar va dunyoviy fikrlardan ro'za tuttirish, Alloh azza va jalladan boshqadan batamom to'sishdir. Bu ro'zada og'iz ochilishi Alloh azza va jalla, oxirat kunidan boshqani fikr qilish va din iroda qilingan dunyodan boshqa dunyoni o'ylash bilan hosil bo'ladi. Din o'ylangan dunyo ham oxirat ozig'idir, dunyodan emas. Hatto qalb arboblardan biri shunday degan: «Kimning kunduz tasarrufidagi himmati iftorini o'ylab harakatga kelsa, unga bir gunoh yoziladi». Chunki bu Alloh azza va jallaning fazliga ishonchi kamligidan, Uning va'da qilgan rizqiga iymoni kamligidandir. Bu - payg'ambarlar, siddiqlar va muqarrab zotlar darajasidir. Uning tafsiliga nazar qilishda so'zni uzaytirilmaydi. Lekin taqiqiga amal ko'paytiriladi. Chunki bu Alloh azza va jallaga himmat haqiqati bilan yuz burish va Alloh subhanahudan boshqadan yuz o'girishdir. Yana Alloh azza va jallaning:

«Alloh, deb javob qiling. So'ngra ularni o'zlari sho'ng'igan noto'g'ri yo'llarda adashgan xollarida tark eting» (An'om surasi, 91) oyati ma'nosiga aralashishdir.

Ammo xoslarning ro'zasiga kelsak, bu solihlarning ro'zasidir. Bu ro'za a'zolarni gunohlardan tiyish bilan bo'ladi va mukammal olti ishdur.

Birinchi - ko'zni har bir mazammal qilingan va karih ko'rilgan narsalarga qarashdagi bemalollikdan, yana Alloh azza va jalla zikridan chalg'itadigan va qalbni mashg'ul etadigan har narsadan tiyishdir, yumishdir. Payg'ambar (s.a.v.) aytganlar: «(Begona ayollarga) qarash Iblis la'anahullohning nayzalaridan zaharli bir nayzadir. Kim buni Alloh azza va jalladan qo'rqib tark etsa, Alloh unga iymon berib qo'yadiki, uning halovatini qalbida topadi» (*Hokim rivoyat qilib, isnodini saxix, degan*).

Jobir Anasdan, u kishi esa Rasulullohning (s.a.v.) shunday deganlarini rivoyat qilganlar: **«Besh narsa ro'zadorning ro'zasini ochib yuboradi: yolg'on, g'iybat, chaqimchilik, yolg'on qasam va shahvat bilan qarash»** (*Al-Azdiy «Az-Zuafo»da rivoyat qilgan*).

Ikkinchi - tilni noma'qul so'zlardan, yolg'on, g'iybat, chaqimchilik, fahsh, jafo,

xusumat va tortishuvdan saqlamoq, sukutni lozim tutmoq. Uni Alloh subhanahuning zikri bilan, Qur'on tilovati bilan mashg'ul qilmoq. Bu - til ro'zasidir. Sufyon aytadilar: «G'iybat ro'zani buzadi». Buni Bishr ibn Horis rivoyat qilganlar. Lays esa Mujohiddan shunday rivoyat etadilar: «Ikki xislat ro'zani buzadi: g'iybat va yolg'on». Payg'ambar (s.a.v.) aytganlar: **«Albatta ro'za to'siqdir. Agar biringiz ro'za bo'lsa, yolg'on so'z gapirmasin, johillik qilmasin. Agar biror kishi u bilan urishsa yoki so'kishsa, men ro'zadorman, men ro'zadorman, desin»** (Imom Buxoriy va Muslim rivoyatlari). Xabarda shunday kelgan: «Rasululloh (s.a.v.) zamonlarida ikki ayol ro'za tutdilar. Kun oxirida ularni ochlik va chanqoqlik holdan toydirdi, hatto halok bo'layozishdi. Shunda Rasulullohga (s.a.v.) ro'zalarini ochishga izn so'rab odam yuborishdi. Payg'ambar (s.a.v.) ularga bir idish yubordilar va: **«Ularga aytgin, yegan narsalarini bunga qussinlar»**, dedilar. Idishning yarmiga ularning biri tiniq qon va yangi go'sht qusdi. Boshqasi ham shunday qusib, idish to'ldi. Odamlar bundan taajjubga tushishdi. Shunda Payg'ambar (s.a.v.): **«Bu ikkovisi Alloh halol qilgan narsadan ro'za tutishdi va Alloh ularga xarom qilgan narsadan ro'za ochishdi, odamlarni g'iybat qila boshlashdi. Bu - go'shtlaridan yeganlaridir»** (sanadda majhullik bilan Axmad rivoyat qilgan).

Uchinchi - quloqni har bir yolg'on narsani eshitishdan tiyishdir. Chunki so'zlash xarom bo'lgan har narsani eshitish ham xaromdir. Shuning uchun ham Alloh azza va jalla eshituvchi bilan xaromxo'rlarni barobar qilib shunday dedi:

«Ular yolg'onga qulok, beruvchi xaromxo'r kimsalardir» (Moida surasi, 42-oyat). Yana Alloh taolo aytadi:

«Olim va donishmandlari ularni gunoh so'zlardan, xaromxo'rlikdan qaytarmaydilarmi?!» (Moida surasi, 63-oyat). Demak, g'iybatga sukut qilish ham xarom. Alloh taolo aytadi:

«(Modomiki, ular bilan o'tirgan ekansizlar), **demak, sizlar ham shak-shubhasiz ularning o'zisiz»** (Niso surasi, 140-oyat). Shuning uchun ham Ra-sululloh (s.a.v.): **«G'iybatchi va unga quloq tutuvchi gunohda sherikdirlar»**, deganlar (Tabaroniy zaif sanad bilan rivoyat qilgan).

To'rtinchi - qo'l va oyoq kabi qolgan a'zolarini gunoh-makruh ishlardan tiyish, qorinni esa iftor paytida shubhali narsalardan saqlash. Halol ta-omdan o'zni tiyish kerak bo'lgan ro'zada xaromga iftor qilishda ma'no yo'qdir. Bunday ro'zadorning misoli qasr quraman, deb shaharni buzgan kishiga o'xshaydi. Chunki halol taomning navi emas, ko'pligi zarar beradi. Ro'za esa uni kamaytiradi. Zararidan qo'rqib, dorini ko'paytirishni xohlamagan kishi agar zahar tanovul qilishga o'tsa, bu - tentaklikdir. Xarom - dinni halok qiluvchi zahardir. Halol esa ozi foyda berib, ko'pi zarar qiladigan davo bo'lib, ro'zaning maqsadi uni kamaytirishdir. Payg'ambar (s.a.v.): **«Qancha ro'zador borki, ro'zasidan unga faqatgina ochlik va chanqoqlik qoladi»**, dedilar (Nasaiy va Ibn Moja rivoyatpari). Aytishlaricha, u - xaromga iftor qiladigan kishidir. Boshqa bir fikrga ko'ra, u - halol taomdan tiyilib, g'iybat tufayli odamlarning go'shtiga iftor qiladigan kishidir. Yana boshqa fikrga ko'ra, u - a'zolarini gunohlardan muhofaza qilmaydigan kishidir.

Beshinchi - iftor vaqtida qorni to'ladigan darajada halol taomga to'yimaslik. Alloh azza va jallaga halol taomga to'lgan qorindan ko'ra yomon idish yo'qdir. Ro'zador kunduz kuni kechgan narsasini iftor paytida topadigan bo'lsa, ro'zadan qanday qilib Ushohning dushmaniga kuch ishlatish va shahvatni sindirishda istifoda etadi? Ko'pincha bu oyda turli-tuman taom ziyoda qilinadi, hatto ramazon oyi chun hamma taomlardan g'amlanish odat bo'lib qolgan. Unda bir necha oyda yeyilmaydigan ovqatlar yeyilyapti. Ma'lumki, ro'zaning maqsadi taqvoga nafsni quvvatlantirish uchun ochlik va kibr-havoni sindirishdir. Kun avvalidan xuftongacha bo'lgan vaqt uchun me'daga (taom) tiqilsa,

hatto shahvati qo'zg'ab, rag'batini kuchaysa, so'ng lazzatli taomlardan yeb rosa to'ysa, lazzati ziyoda bo'ladi, quvvati ko'payadi va odatdagidek qoldirilganda tinch yotadigan shahvatlari ko'zg'aladi. Ro'zaning ruhi va siri yomonlikka qaytarishdagi shaytonning vositalari bo'lgan quvvatni zaiflashtirishdir. Bu esa faqatgina ozuqani samaytirish bilan hosil bo'ladi. Bu kamayish ro'za tutmagan har kechadagi yegan ozuqasini tanovul etloq miqdoridadir. Ammo tongda yeganini kechasi yeganiga qo'shsa, ro'zasidan naf olmaydi.

Kunduzi uyquni ko'paytirmasligi odobdandirki, to ochlik va chanoqlikni sezsin, quvvati zaifligini his qilsin. Mana shunda qalbi musaffo bo'ladi, har kechada zaiflikdan bir miqdor qo'shilib, hatto unga tahajjud namozi va kundalik viridlari osonlashadi. Shoyad, shunda shayton qalbini egallamay, koinot mamlakatiga boqa olar! Laylatul-qadr esa ana shu mamlakatdan bir narsa inki-shof etadigan kechadan iboratdir.

«Albatta Biz uni kadr kechasida nozil kildik» (*Qadr surasi, 1*) oyatidagi Alloh taoloning so'zidan murod shudir. Kim qalbi va ko'kragi o'rta-sida taomdan iborat bo'shliq qoldirsa, bu odam ushbu inkishoflardan to'silgandir. Va kim me'dasini bo'shatsa, modomiki himmatini Alloh azza va jalladan o'zgasidan xoli qilmas ekan, bu hol hijobni ko'tarishga kifoya qilmaydi. Bu esa ishning xotimasidir, bular barchasining boshlanishi esa taomni kamaytirishdir. Bundan ziyoda bayon «Taomlar kitobi»da keladi, inshaalloh.

Oltinchi - iftordan keyin qalbi xavf va rajo o'rtasida muallaq va iztirobli bo'lmog'i. Zero, u ro'zasi qabul bo'lgan muqarrablardanmi yoki rad etilgan manfurlardanmi, bilmaydi. Uzi tamomlagan har qanday ibodatning oxirida ham xuddi shunday bo'lishi kerak. Hasan ibn Abu Hasan al-Basriydan rivoyat etilishicha, u kishi hayit kuni kulishib o'tirgan bir qavmning oldidan o'ta turib dedilar: «Albatta Alloh azza va jalla ramazon oyini xalqi uchun musobaqa maydoni qilib qo'ydi. Ular bunda Alloh toati uchun musobaqalashishadi. Bir qavm o'zib, g'alaba qozondi, boshqasi ortda qolib umid-siz bo'ldi. Uzganlar g'olib, qolganlar noumid bo'lgan kunda kulib o'ynashayotganlarga ajab ustiga ajab! Ammo Allohga qasamki, agar parda ochilganida muhsin ehsoni bilan, gunohkor gunohlari bilan mashg'ul bo'lib qolardi! Ya'ni, amali maqbul kishining sevinchi o'yindan, mardud kishining hasrati esa kulgudan to'sib qo'yardi. Ahnaf ibn Qaysdan rivoyat etilishicha, unga «Siz yoshi o'tib qolgan bir kishisiz, ro'za sizni yanada holsizlantiradi», deyishdi. U zot: «Men uzoq safarga hozirlik ko'ryapman, Alloh subhanahuning toatiga sabr qilish Uning azobiga sabr qilishdan yengilroqdir», deya javob qildi. Bular ro'zadagi botiniy ma'nolardir.

Agar aytsang: «Qorin va farj shahvatini tiyishda qosirlik qilib, ushbu ma'nolarni tark qilgan kishiga fuqaholar ro'zasi durust, deyishadi. Buning ma'nosi nima?»

Bilgilki, zohir fuqaholari zohir shartlarni biz botiniy shartlar xususida keltirgan dalillarga qaraganda zaif dalillar bilan isbotlashadi. Ayniqsa, bu g'iybat va shunga o'xshash narsalarga tegishli. Lekin zohir fuqaholari faqatgina dunyoga yuz burib, tagida qolib ketgan omi g'ofillarga muyassar bo'lgan taklifotlarnigina hal qilishadi. Oxirat ulamolari esa qabulning sahih bo'lishini, qabul bilan bo'lsa, maqsadga yetilishini e'tiborga olishadi. Va ro'zadan maqsad Alloh azza va jallaning axloqidan bir xulq bilan ziynatlanish ekanini fahmlashadi. U xulq somadiyyalikdir.

Shahvatlardan tiyilishda imkon boricha farishtalarga ergashish kerakdir. Chunki ular shahvatlardan munazzahdirlar. Insonda shahvatni sindirishga aql nuri borligi uchun qudrat hosil bo'lganidan hayvon darajasidan yuqori daraja bordir. Yana shahvatlar egallab olganligi va ularga qarshi kurashishga muhtalo bo'lgani uchun farishtalardan quyi martabada hamdir. Shahvatlarga qanchalik botsa, asfalasofilinga qulaydi, hayvonlar to'dasiga borib qo'shiladi. Qachon shahvatlarini bostirsa, a'lo'iliyyinga ko'tariladi va farishtalar ufqiga qo'shiladi. Farishtalar esa Alloh azza va jallaga muqarrab yaqindirlar. Ularga ergashib axloqlaridan o'rnak olgan kishi xuddi ular yaqin bo'lganlaridek Alloh azza

va jallaga qurbat hosil qiladi. Yaqinga ham o'xshash ayni yaqinlikdir. So'ng o'xshashlik makonda emas, balki sifatdadir. Demakki, aql egalari va qalb sohiblari nazdida ro'zaning siri shu ekan, kun bo'yi boshqa shahvatlarga berilib ketish bilan birga kunduzi bir yeyishni kechiktirib, kechqurun ikki yeyishni jamlashda nima foyda bor? Agar bunda foyda bo'lsa, Payg'ambarning (s.a.v.): **«Qancha ro'zador borki, uning ro'zasidan faqatgina ochlik va chanqoqlik qoladi»**, degan so'zlarida ne ma'no bor? Shuning uchun ham Abu Dardo (r.a.) aytadilar: «Oqillarning uyqusi va og'zi ochiqligi qanday yaxshi! Qachonki, ahmoqlarning ro'za va bedorligi ayblanmasa!» Iymon va taqvo egasidan bo'lgan bir zarra ibodat amaliga aldanganlarning tog'dek ibodatidan og'irroqdir. Shundan olimlardan birlari aytganlar: «Qancha ro'zador bor, og'zi ochiq, ancha ro'zasiz bor, ro'zador. Ro'zasiz ro'zador a'zolarini gunohlardan asraydi va yeydi, ichadi. Ro'zador ro'zasiz esa a'zolariga erk berib, och va chanqoq bo'lgan kishidir. Kim ro'zaning ma'no va sirrini tushunsa, biladiki, kim yeyish, ichishdan tiyilib, gunohlarga aralashishdan og'zi ochiq bo'lsa, tahorat qilishda a'zolaridan birini uch marta mash qilganga o'xshaydi. Bu zohirda sanoqqa muvofiq keldi, ammo muhim arsani yuvishni tark qildi. Demak, buning namozi sohilligi sababli marduddir. Yana yeyish bilan og'zi ochiq bo'lgan, a'zolari bilan yomon ishlarda ro'zador bo'lgan kishi esa a'zolarini bir martadan yuvgan kishiga o'xshaydi. Uning namozi garchi fazilatni tark etgan bo'lsada, aslni mukammal qilgani uchun, inshalloh, maqbuldir. Bularning o'rtasini jamlagan kishining misoli esa hamma a'zosini uch martadan yuvgan kishiga o'xshaydi. Bas, u asl bilan fazlni jmlab kamolga yetishibdi. Dar-haqiqat, Payg'ambar s.a.v.) aytganlarki: **«Albatta ro'za omonatdir. Sizlardan biringiz o'z omonatini saqlasin!»** (*Xaroipiy «Makorimul axlok»da rivoyat qilgan*). Rasululloh (s.a.v.) Alloh azza va jallaning:

«Albatta, Alloh sizlarni omonatlarni o'z egalariga topshirishga buyuradi» (Niso surasi, »8) oyatini tilovat qilganlarida qo'llarini quloqlari va ko'zlariga qo'yib: **«Quloq omonatdir, ko'z omonatdir»**, dedilar (*Abu Dovud rivoyati*). Agar ro'za omonatlardan bo'lmaganida, Rasululloh (s.a.v.): **«Men ro'zadorman, degin»**, demagan bo'lardilar. Ya'ni, bu bilan inson «Men tilimni saqlashga va'da berganman, senga javob uchun qanday qilib uni qo'yvoraman?!» demoqchi bo'ladi.

Demak, har bir ibodatning zohiri va botini, po'sti va mag'izi borligi senga ma'lum bo'libdi, uning po'stlog'i, ust qismining darajalari bordir. Har bir darajaning esa tabaqalari mavjuddir. Endi ixtiyor senda, xohlasang, mag'iz qolib po'stloq bilan qanoatlan, xohlasang, aql egalari jamoasiga borib qo'shil!

Uchinchi fasl - ixtiyoriy ro'zalar va ulardagi virdlar tartibi to'g'risidadir.

Bilgilki, ro'zaning mustahabi fazilatli kunlarda yanada ta'kidlanadi. Fazilatli kunlarning ba'zisi butun yil ichida topilsa, ba'zilari butun oy mobaynida, yana ayrimlari esa hafta ichida topiladi.

Ramazon kunlaridan keyin yil davomida topiladigani quyidagi fazilatli ayyomlardir: arafa kuni, ashuro kuni, zul-hijjaning avvalgi o'nligi, muharramdan dastlabki o'n kunlik. Xarom oylarining barchasi fazilatli kunlar bo'lgani uchun ro'za manbaidir. «Payg'ambar (s.a.v.) sha'bon oyida ro'za tutishni ko'paytirardilarki, hatto u kishini ramazon oyida deb gumon qilindirdi» (*Imom Buxoriy vi Muslim rivoyatlari*). Xabarda keladi: **«Ramazon oyidan keyingi eng afzal ro'za Allohning oyi - muharramdadir»** (*Imom Muslim rivoyati*). Chunki bu oy yilning ibtidosidir. Buni yaxshilik bilan boshlash esa barakasi davomli bo'lishi uchun yaxshi ko'rilgan va umid qilingandir. Payg'ambar (s.a.v.) aytadilar: **«Xarom oyidan bir kun ro'za tutish boshqasining o'ttiz kunidan yaxshidir. Ramazondan bir kun ro'za tutish esa xarom oyida o'ttiz kun ro'za tutishdan afzaldir»** (*bunday lafz bilan uchramaydi*). Hadisda keladi: «Kim xarom oyidan uch kun: payshanba, juma va shanba kunlari ro'za tutsa, Alloh uning har bir kuni

uchun to'qqiz yuz yillik ibodatning savobini yozadi» (*Azdiy «Az-zuafo»da rivoyat qilgan*). Xabarda keladi: «Sha'bonning yarmi to'lganda ramazon (oyi) bo'lguncha ro'za yo'qdir» (*to'rt imom rivoyat etib, Termiziy saxix, degan*). Buning uchun ramazon (oyi)dan bir necha kun oldin ro'za tutmaslik mustahab qilindi. Agar sha'bonni ro'za bilan ramazon (oyi)ga ulasa, joizdir. Buni Rasululloh (s.a.v.) bir marta ulab, ko'p marta ajratganlar. Ramazonni ikki yoki uch kun ro'za tutib qarshilash joiz bo'lmaydi. Illo, o'ziga lozim qilib qo'igan kunlarga muvofiq kelib qolsa, mumkindir. Ba'zi sahobalar rajabning hammasida ro'za tutmoqlikni to ramazon oyiga o'xshab qolmasligi uchun karih ko'rishdi. Fazilatli oylar zul-hijja, muharram, rajab va sha'bondir. Xarom oylar esa: zul-qa'da, zul-hijja, muharram va rajabdir. Bu oylarning bittasi alohida, qolgani ketma-ketdir.

Ularning afzali zul-hijjadir. Chunki unda haj, ma'lum va sanoqli kunlar bordir. Zul-qa'da esa xarom oylaridan hamda haj oylaridandir. Shavvol bo'lsa, haj oylaridan, xarom oylaridan emasdir. Muharram va rajab haj oylaridan emasdir. Xabarda kelgandir: «Hech bir kunning amali Alloh taologa zul-hijjaning o'n kunligidan afzal va mahbub emasdir. Undan bir kungi ro'za bir yilning ro'zasiga to'g'ri keladi. Uning tunida bir kecha qoyim bo'lish laylatul-qadrda qoyim bo'lish bilan barobardir. Shunda: «Alloh taoloning yo'lidagi jihod ham bunga teng kelolmaydimi?» deb so'ralganda: **«Alloh azza va jalla yo'lidagi jihod ham to'g'ri kelmaydi. Illo, kim oti yaralanib, qoni to'kilsa, bundan mustasno»**, deb javob berdilar (*Termiziy va Ibn Moja rivoyatlari, Buxoriyda boshka lafz bilan kelgan*).

Oyda takrorlanadigan ro'zaga kelsak, u ushbulardir: oyning boshi, o'rtasi va oxiri. Urtasi oq tunlar, ya'ni qamariy o'n uch, o'n to'rt va o'n beshinchi kunlardir.

Haftada takrorlanadigan ro'zalar esa quyidagilardir: dushanba, payshanba va juma kunlari. Bu kunlar fazilatli bo'lib, ro'za tutish va bu vaqtlar barakasidan ajrlar bir necha barobar qilib berilgani uchun yaxshiliklarni ko'paytirish mustahabdir.

Umr ro'zasi esa yuqorida ro'zalarning hammasini o'z ichiga olib, yana qo'shimchasi ham bordir. Bu to'g'rida solihlar bir necha yo'ldadir. Ulardan ayrimlari buni karih ko'rishgan. Zero, uning makruhligiga dalolat qiladigan xabarlar vorid bo'lgan. Sahih so'z shulki, bunday ro'za ikki sabab tufayli makruh bo'lgan.

Birinchi - ikki hayit va tashriq kunlari ham ro'za bo'lishligi.

Ikkinchi - og'iz ochiqlikdagi sunnatdan bosh tortishi va ro'zani nafsiga to'siq qilishi. Vaholanki, Alloh subhanahu azima (buyruq)larini bajo keltirishini yaxshi ko'rganidek, ruxsatlarini ham bajo keltirilishini sevadi. Agar bu ikki sababdan birortasi ham bo'lmasa va nafsining salohini umr ro'zasida ko'rsa, shunday qilsin. Sahoba va tobe'inlardan bir jamoa shun-day qilishgan. Abu Muso al-Ash'ariy rivoyat qilgan hadisda Rasululloh (s.a.v) shunday dedilar: **«Kim umr bo'yi ro'za tutsa, unga jahannam torayib, go'qson tugun bog'lanadi»**. Buning ma'nosi unda bu bandaga joy qolmaydi, deganidir.

Undan quyiroqda yana boshqa daraja, umrning yarim ro'zasi bor. Bunda bir kun ro'za tutilib, bir kun og'iz ochiq bo'ladi. Bu nafsga juda shiddatli va uni tizginlashda quvvatlidir. Bunday ro'zaning fazilati haqida ko'pgina xabarlar vorid bo'lgan. Chunki bunda banda bir kun ro'za va bir kun shukr o'rtasida bo'ladi. Payg'ambar (s.a.v.) aytganlar: **«Bir kun och bo'laman va bir kun to'q bo'laman. Qornim to'ysa, Senga hamd aytaman, och bo'lsam, tazarru' qilaman»** (*Termiziy rivoyat qilib, xasan, degan*). Payg'ambar (s.a.v.) aytadilar: **«Ro'zalarning afzali birodarim Dovudning ro'zasidir. U bir kun ro'za tutar, bir kun og'iz ochardi»** (*Imom Buxoriy va Muslim rivoyatlari*). Bunga yana Abdulloh ibn Amr (r.a.) men bundan ko'piga toqat qilaman, deganlarida Rasululloh (s.a.v.)ning u kishini pasaytirib qo'ygani ham misol bo'ladi.

Shunda yana Payg'ambar (s.a.v.): **«Bir kun ro'za tut, bir kun og'izni och»**, dedilar. U kishi: «Men bundan afzalini xohlayman», deya javob qildilar. Payg'ambar (s.a.v.) aytdilar: **«Bundan afzali yo'qdir!»** (*Imom Buxoriy va Muslim rivoyatlari*). Rivoyat etilishicha, «Payg'ambar (s.a.v) ramazon (oyi)dan boshqa biror oyning ro'zasini to'liq tutmaganlar» (*Imom Buxoriy va Muslim Oisha (r.a)dan rivoyat qilishgan*).

Kim yarim umr ro'zasiga kuchi yetmasa, uchdan birini tutganning ham zarari yo'qdir. Bunda bir kun ro'za tutib, ikki kun og'iz ochiq bo'ladi. Agar oyning bo-shidan uch kun, o'rtasidan uch kun va oxiridan uch kun ro'za tutsa, bu uchdan bir bo'ladi va fazilatli kunlarga muvofiq keladi. Agar dushanba, payshanba va juma kunlari ro'za tutsa, bunda ham uchdan birga yaqinlashadi. Agar fazilatli vaqtlar zohir bo'lsa, inson ro'za ma'nosini fahmlashi kamollik belgisi-dandir. Albatta bunda uning maqsadi qalbni tozalash va himmatni Alloh azza va jalla uchun forig' qilish bo'ladi. Faqih botin tuyg'ulari bilan holatlariga nazar soladi. Ba'zi payt holi ro'zaning davomiyligini xohlasa, boshqa payt ro'zasizlik davomiyligini taqozo qiladi. Yana ayrim paytda esa ro'zasizlik bilan ro'zadorlik aralash bo'lishini taqozo qiladi. Agar ma'noni fahmlab, qalbni muroqaba qilish bilan oxirat yo'li sulukidagi chegarasini aniqlab olsa, unga qalbining salohiyat maxfiy qolmaydi. Bu esa muttasil tartibni lozim etmaydi. Shuning uchun ham Payg'ambar (s.a.v.)dan rivoyat qilinishicha, ro'za tutardilar, hatto og'izlari ochiq bo'lmasdi, deyilardi. Og'izlari ochiq bo'lardi, hatto ro'za tutmaydilar, deyilardi. Uxlardilar, hatto tunda qoim bo'lmaydilar, deyilardi. Ibodat bilan qoim bo'lardilar, hatto uxlamaydilar, deyilardi (*Imom Buxoriy va Muslim rivoyatlari*). Bu holat ul zotga nubuvvat nuri bilan inkishof bo'lgan vaqtlarning huquqini ado qilishga qarab bo'lardi.

Ulamolar hayit va tashriq kunlarini hisobga olib, to'rt kundan ortiq ketma-ket og'iz ochiq bo'lishini karoh ko'rishgan. Bu qalbni qoraytiradi, yomon odatlarni paydo qiladi va shahvatlar eshiklarini ochadi, deb zikr qilishgan. Umrimga qasamki, aksar xalq haqida ish shundaydir, xususan, bir kecha-kunduzda ikki marta yeydiganlarda. Ixtiyoriy ro'za tartibi xususida zikr qilishni iroda etgan narsamiz shudir. Vallohu a'lam bissavob.

«Ro'za sirlari» kitobi tugadi. Biz bilgan va bilmagan barcha maqtovlar bilan biz bilgan va bilmagan hamma ne'matlari uchun Allohga hamd bo'lsin. Sayyidimiz Muhammadga, oilalari va ashobiga hamda yer va osmon ahlidan bo'lgan har bir tanlangan bandaga salovot va salomlar bo'lsin.

Inshaalloh, bundan keyin «Haj sirlari» kitobi keladi. Alloh madadkor, Undan o'zga Parvardigor yo'qdir.

Muvaffaqiyatim faqat Alloh bilandir! Alloh bizga yetarli va U qanday yaxshi vakildir!